



Original article

Kadın Kooperatiflerinin Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Rolü ve Önemi: Antalya İli Örneği

The Role and Importance of Women's Cooperatives in Economic and Social Life: The Case of Antalya Province

Sinem Yıldırım alp ^{a,*}, Emel İslamoğlu ^a & Medine Ateş Torun ^a

^a Department of Labor Economics and Industrial Relations, Faculty of Political Sciences, Sakarya University, Sakarya, Turkey

Özet

Kooperatifler, gelir elde etme, beceri geliştirme, sosyalleşme sağlama gibi ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması hususunda önemli role sahiptirler. Özellikle 2000'li yıllar itibarıyla kooperatiflerin yoksullukla mücadelede ve istihdamı arttırmada önemli bir ekonomik kalkınma aracı haline geldiği görülmektedir. Türkiye'de son yıllarda kadınların da birleşerek, kooperatifleşmeye yöneldiği, kadın kooperatiflerine yönelik ilginin ve düzenlemelerin arttığı görülmektedir. Bu durum kadınları sosyal ve ekonomik olarak güçlendirmektedir. Buradan hareketle bu çalışma, kadın kooperatiflerinin, kadınların ekonomik ve sosyal yaşamlarına etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Antalya ilinde faaliyet gösteren 8 kadın kooperatifine üye 12 kadın katılımcı ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın neticesinde; kadınların genel olarak kooperatif algılarının olumlu olduğu görülmüştür. Kooperatiflerin ekonomik etkilerinde; gelir elde etme, gelirden memnuniyet ve yoksullukla mücadele; sosyal etkilerinde ise; dayanışma, işbölümü ve kendini gerçekleştirme ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Kooperatifleri, Ekonomik ve Sosyal Yaşam, Kadın Girişimciliği, Kadın Yoksulluğu, Antalya.

Abstract

Cooperatives play an important role in meeting economic and social needs such as income generation, skill development, and socialization. Especially in the 2000s, it is seen that cooperatives have become an important economic development tool in fighting poverty and increasing employment. In recent years, it is seen that women in Turkey have united and tended to become cooperatives, and the interest and regulations for women's cooperatives have increased. This situation empowers women socially and economically. From this point of view, this study aimed to reveal the effects of women's cooperatives on women's economic and social lives. For this purpose, qualitative research was conducted with 12 female participants who are members of 8 women's cooperatives operating in Antalya. As a result of the study, it has been observed that women's perceptions of cooperatives are generally positive. In the economic effects of cooperatives; earning income, satisfaction with income and fighting against poverty; in its social effects; solidarity, division of labor and self-actualization came to the fore.

Keywords: Women's Cooperatives, Economic and Social Life, Women's Entrepreneurship, Women's Poverty, Antalya.

Received: 04 October 2021 * **Accepted:** 09 November 2021 * **DOI:** <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2021.370.1>

* **Corresponding author:**

Sinem Yıldırım alp, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Faculty of Political Sciences, Sakarya University, Sakarya, Turkey
Email: ssac@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Bireylerin kendi başlarına çözüm üretilemedikleri sorunları ve gideremedikleri ihtiyaçları için bir araya gelmeleri, ortak hareket etmeleri temelinde ortaya çıkan kooperatif hareketleri, tarih boyunca her ülkede görülen ekonomik ve sosyal hareketlerdir. Geniş bir kitlenin amacı haline gelen bir konuda sonuca ulaşmak için ortaklaşa faaliyetlerde bulunmayı, çaba ve olanakları birleştirmeyi, bir bütün haline getirmeyi ve koordine etmeyi ifade eden kooperatifleşme veya kooperasyon (Çıkın ve Karacan, 1994), bireylerin tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmaları halinde daha fazla fayda elde edecekleri işleri, maliyet fiyatına ve en iyi biçimde yapmak üzere dayanışma sağlamaları ve ekonomik güçlerini bir araya getirmeleri şeklinde de tanımlanmaktadır (Mülayim, 1992).

Teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle doğan ve gelişen kooperatifçiliğin istihdam yaratma, yoksullukla mücadele gibi faydalarının yanı sıra iş birliği sağlama, örgütlenme ihtiyacını karşılama gibi yararları da bulunmaktadır. Dolayısıyla kooperatifçiliğin amacı bireylerin ekonomik ve sosyal menfaatler elde ederken karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmalarını sağlamaktır.

Sosyal refah ve sosyal barışın tesisinde önemli katkısı olan kooperatifçiliğe ilişkin hareketler Türkiye’de cumhuriyet öncesi dönemde başlamakla birlikte, kooperatiflere yönelik ilk yasal düzenleme 1961 Anayasasının 51. Maddesinde “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirler alır” ifadesine yer verilmesiyle gerçekleştirilmiştir. 1969 yılında çıkarılan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, bu alanda Anayasa dışında çıkarılan ilk kanun olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren ise kooperatifleşmede önemli gelişmeler yaşandığı izlenmektedir. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın (TÜKOSEP) hazırlanması, uygulanması, stratejik hedeflerin belirlenmesinin yanı sıra kadın kooperatifçiliğinin de önem kazandığı, yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Yapılan düzenlemeler ve uygulanan politikalar ekseninde gelişmeler değerlendirildiğinde, çok sayıda kadının birleşerek kooperatifleşmeye yöneldiği, sosyal ve ekonomik olarak güçlendiği ifade edilmektedir. Kadınların gelir elde etme, becerilerini geliştirme, sosyalleşme sağlama gibi ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması hususunda anlamlı etki oluşturacak alanlardan biri olarak nitelendirilen kooperatifler içinde “kadın kooperatiflerinin” ayrıca ele alınması gereklidir. Zira literatürde kooperatif girişimlerinin, kadınlar üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalar bulunmakla birlikte kadın kooperatifleri özelinde çalışmaların yakın zamanlarda ele alınmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda kooperatif ile kadın kooperatifleri ayrımını yaparak, kadın kooperatiflerinin etkileri üzerine araştırma yapmak önemli ve katkı sağlayıcı bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kadın kooperatiflerinin kadınların ekonomik ve sosyal yaşamlarına etkilerini ortaya koyarak, kadınların güçlenmesinde kadın kooperatiflerinin literatürde yer verilen faydayı sağlayıp sağlamadığını değerlendirmektir. Amaç doğrultusunda Antalya ilinde faaliyet gösteren 8 kadın kooperatifine üye 12 kadın katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat aracılığıyla nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği ve Önemi

Literatürde kadın kooperatiflerine yönelik bir tanım bulunmamakla birlikte Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) tarafından “ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılar” şeklinde açıklanan (Simurg, 2015) kadın kooperatifleri, Türkiye’de ilk defa 1999’da kurulmaya başlamıştır. Ancak 2000’li yıllar itibariyle kooperatiflerin yoksullukla mücadele ve istihdamı arttırmada önemli bir ekonomik kalkınma aracı haline gelmesi, kadın kooperatiflerini devlet, sivil toplum ve uluslararası örgütler tarafından daha yakından ilgilenilen bir konu haline getirmiştir (KEİG,2015:12). Bu kapsamda Türkiye’de kadın kooperatiflerine yönelik ilginin ve düzenlemelerin arttığı izlenmektedir. Öncelikle Kocaeli gibi deprem bölgesinde daha sonrasında İstanbul’da örgütlenmeye başlayan kadın kooperatifleri ilerleyen zaman içinde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde de örgütlenerek, tüm Türkiye’de sayıları artarak yayılmaya başlamıştır (Özdemir, 2008:204). Bu yaygınlaşmada özellikle son yıllarda kadın kooperatiflerinin, kadının kalkınması ve güçlendirilmesinde işlevsel, etkin bir araç olduğu yönündeki görüşün, sosyo-politik çevredeki aktörler tarafından kabulü ve kadınların kooperatif çatısı altında örgütlenmelerini sağlayıcı çalışmalar etkili olmuştur (KEİG, 2015:15). Özellikle kadın girişimcilerin talepleriyle tabandan gelen bir hareket doğrultusunda kurulmaya başlayan kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin gelişimi, korunması, desteklenmesi amacını benimsemiş ve 2011 yılında “Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi” tek tip örnek ana sözleşmesinin hazırlanması sağlanmıştır (GTB,2012a:11).

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişimi ve yaygınlaşması amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı¹ tarafından hazırlanan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016), kooperatifçiliğe ilişkin yapısal sorunlara çözüm önerileri getirerek, kooperatif faaliyetlerine süreklilik kazandıracak bir anlayış, vizyon sunarken kadınların girişimcilik yeteneklerinin artırılması, ekonomide yer almalarının sağlanması için kooperatif çatısı altında örgütlenmelerine yönelik çalışmalara da yer vermiştir (GTB, 2017). Bu doğrultuda 2012’de süresiz bir çalışma olarak başlatılan “Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi”, kooperatifler aracılığıyla kadın istihdamını artırma, el ürünleri, yöresel yemekler gibi kadın emeğini ekonomiye katma ve kadınların ekonomik özgürlüğe erişimini sağlama amaçlarını taşımaktadır. Kadın kooperatifleri için yayınlanan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi’nde diğer kooperatiflerden farklı olarak, üretim becerisinin geliştirilmesine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Ayrıca kırsal alanlarda kadınların güçlendirilmesi amacıyla Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı² da tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kuruluş süreçlerinde kadın kooperatiflerine sağladığı hibe, iş birlikleri, çalıştay, eğitim gibi desteklerle kadın kooperatiflerine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır (KEİG, 2015:13).

¹ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2018 yılında birleştirilerek Ticaret Bakanlığı kurulmuştur.

² 2018 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı¹ Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Ocak 2021'de yayınlamış olduğu "Türkiye'de Kadın" isimli rapora göre, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğinde 30 Ekim 2018 tarihinde "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokolün imzalanma amacı, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve görünürlüklerinin artırılmasıdır. Söz konusu protokolün yerelde uygulanabilirliğini sağlamak ve uygulayıcılara rehberlik etmek amacıyla Bakanlıkların İl Müdürlükleri için "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü Uygulama Esasları" oluşturulmuş, 81 il ile paylaşılmıştır. Bu kapsamda, illerde Kadın Kooperatifçiliği Çalışma Grupları oluşturulmuş, yıllık iş planları hazırlanmış, çeşitli etkinlik ve toplantılar düzenlenmiştir. Bu kapsamda 642 adet çalıştay, eğitim ve bilgilendirme toplantıları etkinlikleri ile 27.111 kişiye ulaşılmış ve 223 kadın kooperatifine ziyaret gerçekleştirilmiş olup, 129 adet yeni kadın kooperatifi kurulmuştur.

Ayrıca Türkiye'de kadın kooperatiflerinin gelişiminde öne çıkan ve etkin bir sivil toplum kuruluşu olan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), kadın kooperatifleşmesinin kadın sorunlarının çözümüne uygun bir örgütlenme modeli olduğunu belirtmekte ve kadın kooperatiflerine eğitim, danışmanlık, iletişim ağı kurma, elektronik alışveriş siteleri gibi ürün pazarlama konularında destekler sunmaktadır (KEİG, 2015:14).

Kadınların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla işgücü piyasasına kazandırılması, sosyo-kültürel etkinliklerinin geliştirilmesi, kadın sorunları ve hakları hususlarında farkındalık oluşması, kadınların desteklenmesi ve sürdürülebilir gelişim imkânının sağlanması, sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşam sürebilmeleri için önemli bir araç olan kadın kooperatiflerinin faaliyet konularının, küçük sanat, yayıncılık, tarım, geleneksel gıda ve el emeği ile üretilen giyim, hediye eşya gibi ürünlerin pazarlama ve satışına yönelik olduğu izlenmektedir. Kadın kooperatifleri, mesleki eğitim aracılığıyla el becerileri geliştirmek, mal ve hizmet üretiminde ortakları için gerekli olan ekipman ve girdileri tedarik etmek, ortaklarının sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamak gibi amaçları benimsemektedir (GTB, 2012b: 27; Serinikli, 2019). Son yıllarda kooperatifçiliğin önemli bir ivme kazanmasıyla kadın kooperatiflerinde sayısal olarak artış görülse de Türkiye genelinde topluma ve ortaklarına ürün ve hizmet sağlayan kadın kooperatiflerinin, büyüme ve etkililik açısından zorluklar yaşadığı bilinmektedir (Duguid vd. 2015: 15). Kadın kooperatiflerinin farklı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kuruluş ve işletilme sürecinde sermaye sıkıntıları, yeterli destek bulamama gibi bürokratik zorluklar, toplumsal cinsiyet ve ataerkil yapıdan kaynaklanan engeller, kooperatifler arası iletişim ve entegrasyon eksiklikleri, yönetim gibi becerilerin yetersizliği gibi ekonomik, sosyal, yasal ve kültürel sorunları bulunmaktadır (Özdemir, 2008:207; Duguid vd. 2015:34).

¹ Ayrılarak 21 Nisan 2021'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı şeklinde iki ayrı bakanlık kurulmuştur.

Ekonomik ve sosyal yaşamda gelişme, güçlenme ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kalkması bağlamında kooperatiflerin kadınlar üzerindeki etkilerini ele alan araştırmalar, kadın kooperatiflerinin gelir, beceri ve özerklik artışına yol açarak, kadınların yaşamlarına olumlu katkı sunduğunu ortaya koymaktadır (Duguid vd., 2015:30; Aksoy ve Günay, 2018: 77-79). Özellikle kırsal alanlarda yaşayan ve kayıt dışı sektörde elverişsiz koşullarda, ekonomik ve sosyal haklardan yoksun kadınlar için kadın kooperatifleri önemli bir istihdam fırsatı sunarak, yaşamlarının tüm alanlarında iyileşme imkânı sağlamaktadır. Kooperatiflerin temel amacının, ekonomik gücü yeterince iyi olmayan gerçek kişilerin geçimlerine ve mesleki gelişimlerine yönelik ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma ve kefalet suretiyle temin etmekten ibaret olduğu (Sağlam, 2006) düşüncesinden hareketle, kadın kooperatiflerinden beklenen anlamlı çıktının kadınların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması olduğu görülmektedir.

Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 2010 yılında “Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler” programı kapsamında, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan yoksul kadınların sosyo-ekonomik yaşamını güçlendirmek amacıyla yapılan araştırmada, kadınlara içerisinde kooperatiflerin de bulunduğu bir dizi eğitim verilmiş ve bu eğitimlerin sonucunda kadınların üretim amaçlı tasarım atölyeleri, ürünlerini pazarlayarak gelir elde edebilecekleri kooperatifler kurmaya yöneldikleri izlenmiştir (Serinikli, 2018:169).

Günümüz koşullarında işsizlik ve yoksulluğun günden güne artması, işgücü piyasasında karşılaşılan zorluklar, güvenceli istihdam ve insan onuruna yakışır yaşam standartlarına sahip olmayı sağlayacak gelir arayışı, kadınları örgütlenerek kooperatifleşmeye yönlendiren nedenler arasında yer almaktadır. Kadınların örgütlenmesi özellikle kadın emeğinin değerlendirmesi bağlamında ciddi bir öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında kadın kooperatifleri kadın istihdamı ve kadın yoksulluğuyla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır (Avşar, 2017:25).

Kadınlar tarafından üretilen ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle bir istihdam alanı sağlayan kadın kooperatiflerinin, ekonomik katkısının yanı sıra kadın ortakların yönetim yeteneği kazanması, sosyalleşme imkanı elde etme, bir çok farklı konuda bilinç ve farkındalık düzeyinde artış yaşama ve hatta bilinçli anne olabilme gibi sosyal faydaları olduğu da ifade edilmektedir (Duguid vd., 2015:22). Sosyal sermayenin gelişimine imkân veren kadın kooperatifleri, kadınların kendine güven, özsaygı, dayanışma, kolektif hareket ve ortak kimliğin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Dünya Bankası, 2009:64).

Literatürde kadın girişimciliği ve kadın yoksulluğu bağlamında ele alınan kadın kooperatiflerine yönelik çalışmalar incelendiğinde, ekonomik ve sosyal etkilere yer verildiği ancak sosyal fayda etkisinin ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Varol (2013) tarafından İstanbul ve çevresinde gerçekleştirilen saha çalışması, kadınların kooperatifleşme sonucunda sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı, kadın kooperatiflerinin “içsel güç” ve “birlikte güç” yoluyla kadınların güçlenmesini sağladığı ifade

edilmektedir. Serinikli (2016)'nin kadın yoksulluğunu önlemede kadın girişimciliğinin önemi bağlamında incelenen kadın kooperatifleri çalışmasında ise ekonomik faydaya odaklanılmakla beraber Türkiye'de kurulmuş ve faaliyetlerini sürdüren kadın kooperatiflerinin sosyal etkilerine de yer verilmektedir. Buna göre kadın kooperatifleri sayesinde kadınların, başkalarının yardımı yerine kendi elde ettikleri gelire aile gelirine katkı sağladıkları, yaşamlarını sürdürebildikleri ve kendi ayakları üzerinde durabildikleri ifade edilirken, kadınların yine kooperatifler sayesinde sosyalleşebildiği, haklarını bilen birer birey, çocuk yetiştirme ve çocuk bakımı konusunda da bilinçli anne haline geldikleri vurgulanmaktadır. Topaloğlu ve Topaloğlu (2017)'nin Türkiye'de girişimcilik kooperatiflerini bir kadın kooperatifi örneği üzerinden incelediği çalışmada, kadın kooperatiflerinin artmasının kadınların maddi ve manevi olarak güç kazanmasını sağladığı ifade edilmektedir. Buna göre maddi anlamda kadınların ürettikleri ürünleri çok daha kolay satma imkânı elde ederek kendileri ve ailelerine gelir elde ettikleri, kooperatifler önderliğinde kadınların kendi işlerini kurabildikleri belirtilmektedir. Manevi olarak ise kadınların elde ettikleri başarı ile motive oldukları, ailelerine ve ülkelerine faydalı bireyler haline geldikleri vurgulanmaktadır. Serinikli (2018)'nin Edirne ili Toplum Merkezinden hizmet alan yoksul kadınların ekonomik olarak güçlenmesinde kooperatiflerin önemini ele aldığı, ankete dayalı araştırmasında da kadınların kooperatif sayesinde, daha düşük maliyetlerle üretim yapabildikleri, ürünlerini piyasa fiyatına satabildikleri ve bu suretle aile gelirine ve il kalkınmasına katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Kazar (2019) tarafından İstanbul ve Bursa ilinde faaliyette bulunan 13 kadın kooperatifinden toplam 112 kadın çalışanla gerçekleştirilen ve kadın yoksulluğunu azaltmada kadın kooperatiflerinin rolünü analiz eden araştırmanın bulgularına göre, kooperatiflerin ekonomik faydadan daha çok sosyal fayda yönünün daha ağır bastığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınların kooperatif gelirlerinden memnun olmadıkları ancak kendilerinde "biz" duygusunu oluşturduğu için kooperatiflerin manevi ve sosyal fayda yönüne vurgu yaptıkları belirtilmektedir. Taş ve Kazar (2019a)'ın İstanbul'daki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna etkisi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada da katılımcıların, kooperatifin ekonomik faydası yerine sosyal faydaya vurgu yaptıkları, kadınların kooperatif sayesinde kendilerini daha mutlu, sosyal, özgüvenli ve güçlü hissettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yine Taş ve Kazar (2019b)'in sosyal kooperatifçiliği benimseyen Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi'nin kadın yoksulluğunu önlemedeki etkisini araştırdığı çalışmanın sonuçları da sosyal ve ekonomik olarak benzer kişilerle birlikte çalışmanın, kadınlara maddi kaynak ve manevi olarak da moral ve motivasyon sağladığı, ayrıca kadınların sosyalleşme ihtiyaçlarının da karşılandığı belirtilmektedir. Demircan Yıldırım (2020) ise kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolünü ele aldığı çalışmasında, kooperatifçiliğin kadınların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının çözümünde bir mücadele yöntemi olarak görüldüğüne vurgu yapmaktadır.

YÖNTEM ve MATERYAL

Son zamanlarda hem kooperatif hem de kooperatif üyesi kadın sayısında gözle görülür bir artış yaşanması sebebiyle konu ile ilgili araştırmalara ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir. Kadın kooperatiflerinin, kadınların ekonomik ve sosyal yaşamlarına etkilerini ortaya koyarak, kadının güçlenmesinde kadın kooperatiflerinin literatürde yer verilen faydayı sağlayıp sağlamadığını değerlendirme amacını taşıyan bu çalışmada, kadınların kooperatifçilikle ilgili görüşlerini almak ve konu ile ilgili derinlemesine araştırma yapmak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma; doğal ortamında, tümevarımcı yaklaşımla ve araştırmacıların hazırladığı yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde, kooperatif üyesi kadınlarla yüz yüze görüşmeler yoluyla, derinlemesine ve çok boyutlu nitel bilgi sunmayı hedeflemektedir.

Mülakatlar, nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Temel amacı, mülakat bulgularını doğrudan alıntılarla özetlemek ve yorumlanmış biçimde sunmak olan betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada verilerin hangi temalar altında sunulacağını belirlemek için araştırma sorularından, araştırmacının kavramsal çerçevesinden veya görüşmelerden hareket edilerek veri analizi için çerçeve oluşturulur. İkinci aşamada çerçeveye bağlı olarak veriler okunarak, anlamlı ve mantıklı biçimde düzenlenir. Düzenlenen veriler doğrudan alıntılara da başvurmak suretiyle tanımlanır. Son aşamada ise tanımlanan bulgular açıklanır, anlamlandırılır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 158-159). Bu bağlamda açık uçlu sorulardan oluşan mülakatlar, betimsel analiz aşamalarına uygun şekilde değerlendirilerek, bulgular sunulmuştur.

2021 yılı Mart ayında Antalya ilinde gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini 12 kooperatif üyesi kadın oluşturmaktadır. Rastgele seçilen kooperatifçi kadınlarla yaklaşık otuz dakikalık, yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada Antalya ilinin seçilme nedeni ise Antalya merkez ve ilçelerde kadınlar arasında kooperatife üye olma isteği ve kooperatif aracılığıyla maddi ve sosyal fayda sağlama beklentisinin bulunmasıdır.

Araştırmanın Bulguları

Alan araştırması bulguları, demografik bulgular ve mülakat bulguları olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Mülakat bulguları; katılımcıların kooperatif algılarına ilişkin bulgular, kooperatiflerin ekonomik etkilerine ilişkin bulgular ve kooperatiflerin sosyal etkilerine ilişkin bulgular olmak üzere üç alt başlık altında ortaya çıkan temalar kapsamında değerlendirilmektedir.

Katılımcıların Genel Özellikleri

Tablo 1. Katılımcılara Ait Genel Özellikler

Rumuz	Yaş	Öğrenim Durumu	Medeni Hali	Aylık Geliri	Kooperatifte Çalışma Süresi
K1	54	Lisans	Bekâr	1000 TL-3500 TL arası	1-5 Yıl Arası
K2	48	Lisans	Evli	1000 TL altı	1-5 Yıl Arası
K3	50	Ön lisans	Evli	Yok	1-5 Yıl Arası
K4	41	Lisans	Evli	1000 TL -3500 TL arası	1-5 Yıl Arası
K5	41	Lisans	Evli	5000tl ve üzeri	1-5 Yıl Arası
K6	50	Lise	Evli	Yok	1-5 Yıl Arası
K7	41	Lisans	Evli	5000 TL ve üzeri	1 Yıldan Az
K8	52	Lise	Bekâr	1000 TL -3500 TL arası	6-10 yıl arası
K9	39	İlköğretim	Evli	1000 TL -3500 TL arası	1-5 Yıl Arası
K10	34	Lise	Bekâr	1000 TL -3500 TL arası	1 Yıldan Az
K11	45	İlköğretim	Evli	1000 TL -3500 TL arası	1-5 Yıl Arası
K12	35	Lisans	Bekâr	1000 TL -3500 TL arası	1-5 Yıl Arası

Bu bölümde; katılımcıların yaş, öğrenim durumu, medeni hali gibi özellikleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan 12 kooperatifçi kadının yaşları 34 ile 54 arasında değişmektedir. Literatürdeki diğer çalışmalarda da kadın kooperatiflerine genç olarak nitelendirilen nüfusun katılımının az olduğu görülmektedir (Serinikli, 2018; Serinikli 2019; Kazar, 2019; Taş ve Kazar, 2019a; Taş ve Kazar, 2019b). Kazar (2019: 3296), bu durumun temel nedeninin kooperatiflerin hepsinde düzenli bir gelirin olmaması ve sosyal güvenlikten yoksunluk gibi temel özlük haklarındaki eksiklik olarak ifade etmektedir. Öte yandan bu çalışmada eğitim açısından kadınların demografik bulguları değerlendirildiğinde, literatürün genelinden farklı bir ortalama ile karşılaşılmaktadır. Kadın kooperatiflerine yönelik diğer çalışmalarda, eğitim durumunun ağırlıklı olarak ilköğretim olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu araştırmaya katılan kadınların ise 6'sının lisans, 1'inin ön lisans, 3'ünün lise, 2'sinin ilköğretim mezunu olduğu dolayısıyla eğitim seviyesinin diğer çalışmalara göre yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların, aylık gelirleri incelendiğinde literatürdeki çalışmalarla benzer sonuca ulaşılmaktadır. Buna göre 2 kadının aylık geliri bulunmazken, 1 kadının aylık geliri 1000 TL ve altı, 7 kadının aylık geliri 1000 TL ile 3500 TL arası, 2 kadının aylık geliri ise 5000 TL ve üzerindedir. Bulgulara göre katılımcı kadınların önemli bir bölümünün aylık gelirinin düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların kooperatifte çalışma süreleri incelendiğinde ise 1 yıldan az 1 katılımcı, 1-5 yıl arası 9 katılımcı, 6-10 yıl arası ise 1 katılımcı olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların kooperatif konusunda bilgi ve deneyim sahibi olacak bir süredir kooperatifle ilişki içinde olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır.

Katılımcıların Kooperatif Algularına İlişkin Bulgular

Kooperatiflerde ortak çalışma ruhunun geliştiği ve ortak çalışma biçiminin, özellikle toplumun ekonomik yönden daha zayıf kesimlerinin pazarlık gücünü ve toplumsal bir araya gelişi arttırmada başarılı olduğu ifade edilmektedir (Özdemir, 2009: 15). Bu durum kadınların kooperatiflere ve kooperatifleşmeye bakış açısını etkilemektedir. Öte yandan literatürde kadınların kooperatifleşme ve kooperatif kurma konusunda, kooperatifler hakkında bilgi sahibi olduktan ve kooperatifçilik eğitimi aldıktan sonra olumlu tutum sergilediğine yer veren çalışmalar bulunmaktadır. Hazneci vd. (2012) 'nin Samsun'un Bafra ve Çarşamba ilçelerine bağlı köylerindeki 50 çiftçi kadının kooperatifleşmeye karşı tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, kadın çiftçilere verilen kooperatifçilik eğitimi sonrasında kooperatifleşmeye yönelik olumlu tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Serinikli (2018)'nin kadınların kooperatifleşmeye karşı tutumlarını ele aldığı çalışmasında da kadınların kooperatifçilik hakkında bilgi sahibi olduktan sonra kooperatiflere yönelik olumlu tutum sergiledikleri tespit edilmektedir. Yine Serinikli (2019)'nin kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumlarını incelediği araştırma, kooperatifleşmeye yönelik bilgi sahibi olan girişimci kadınların olumlu tutum içinde buldukları ve kooperatif kurma konusunda istekli olduklarına yer vermektedir. Serinikli (2018;2019) her iki çalışmasında da kadınlara kooperatifler hakkında bilgi verildikten sonra, kooperatifleşmenin iyi bir fikir ve kendilerine fayda sağlayıcı bir örgütlenme olduğu yönünde kanaat geliştirdiklerine yer vererek, kooperatiflere yönelik eğitimin önemini vurgulamaktadır. Buna göre kadınların kooperatifler konusunda bilgi sahibi olmaları, onların kooperatif üyesi olma veya kooperatif kurlmaları süreçlerinde etkili olmaktadır. Buradan hareketle araştırmada öncelikle katılımcı kadınların kooperatif alguları incelenmeye çalışılmıştır. Tamamı kooperatifler hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde, kadınların kooperatif algısının olumlu olduğu ve olumlu tutumun nedenleri arasında ortak hareket edebilme ve üretilen ürünlerin pazarlanma sürecinin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınların kooperatifleşme algısı kategorisi altında, "kolektif bilinç" ve "pazar bulma" olmak üzere iki farklı tema ortaya çıkmaktadır.

Kolektif Bilinç: Kadınların kooperatif algısı kategorisi altında oluşturulan birinci tema, kolektif bilinçtir. Yapılan mülakatlar sonucu, katılımcıların çoğunluğunun kooperatifin, kolektif bilinç yönünü vurguladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Durkheim tarafından toplumsal güç olarak kabul edilen kolektif bilinç, bir toplumdaki bireylerin sahip oldukları ortak duygu ve kabulleri tanımlamaktadır. Buna göre kolektif bilinç, insanların tek bir ruh ve duygu etrafında birleşmelerini sağlamada önemli bir etkiye sahiptir (Durkheim, 2006: 109-111). Mülakat sonuçlarında kolektif bilinç bağlamında kadınların güç birliği, fikir çeşitliliği ve kendine güven olmak üzere üç ana vurguda buldukları görülmektedir.

Kadınların bir bölümü, kooperatifi zor durumda olan diğer kadınlara yardım yapabileceği bir kurum olarak tanımlamışlardır. Yine katılımcıların bir kısmı, kooperatifin kadınların işbirliği içinde hareket edebileceği bir kurum olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu güç birliğine vurgu yapan görüşlerden bazıları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

“Beni kooperatife yönlendiren en önemli neden ‘birlikten kuvvet doğar anlayışı’ oldu. Pandemiden dolayı asıl çalıştığım sektör olan turizm sektöründeki işime ara vermek durumunda kaldım. Benimle aynı koşullarda olan 8 kadın arkadaşımın bir araya gelip bir şeyler üretmek istedik. Ürettiklerimizden elde ettiğimiz gelirle zor durumda olan kadınlara destek olmak istedik. Aynı zamanda ürettiklerini tüketiciye ulaştırma konusunda zorluk yaşayan bazı kadınlara destek olmayı planladık. Örneğin mor çatıda kalan ve zor durumda olan ya da ürettiği ürünleri pazara ulaştırma konusunda güçlük yaşayan kadınlara destek olmak amacıyla yola çıktık.” (K7).

“Kooperatif benim evim gibi. Tek başıma yapamayacağım birçok şeyi kooperatif sayesinde başarmış oldum. Burada biz aile gibi olduk. Başka kadınlarla güç birliği yaptık. İşgücümüzü birleştirdik. Emeğimizi, bilgimizi, deneyimlerimizi ekonomiye dönüştürmüş olduk.” (K8).

Kooperatif algısını değerlendirmek amacıyla oluşturulan kolektif bilinç teması altında fikir çeşitliliği vurgusuna da yer verilmiştir. Katılımcıların bir bölümü, kooperatif ortamında farklı fikirler edindiğini ve ideallerini hayata geçirmek için gerekli adımı atabildiğini belirtmiştir. Ayrıca kooperatif çatısı altında bulunmanın bakış açısını genişlettiğini de ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu fikir çeşitliliğine vurgu yapan bazı katılımcıların görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

“Beni kooperatife yönlendiren şey aslında hayallerimin peşinden gitmek olmuştur. Çocuklara yönelik bir şeyler üretmek istiyordum. Ama nasıl yapabileceğimi nereden başlayacağımı bilmiyordum. Kooperatif sayesinde kendime olan güvenim arttı. Burada edindiğim arkadaşlarımdan bir sürü fikir ve destek aldım. Şimdi hayallerimi gerçekleştirme aşamasına geçtim.” (K3).

“Biz kooperatif çatısı altında 8 kadınız ve hepimiz çok farklı karakterlere, fikirlere sahibiz. Ancak birbirimizi çok iyi anlıyor ve tamamıyoruz. Farklı fikirler sayesinde bakış açımız genişliyor. Örgütlü kadın, güçlü kadındır felsefesi bizim bakış açımızı yansıtıyor.” (K4).

Kooperatif algısını değerlendirmek amacıyla oluşturulan kolektif bilinç teması altında kendine güvene de yer verilmektedir. Katılımcı kadınlardan bazılarına göre kooperatif, kadınların birbirini gözlemleyerek özgüven sahibi olduğu bir ortam sunmaktadır. Bazılarına göre ise çevreden gelen olumlu geri bildirimler sayesinde kooperatiflerde yer alan kadınların kendilerine olan güvenleri artmaktadır.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu kendine güven hususuna vurgu yapan görüşlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Kooperatif çatısı altında hep bir aradayız. Üreten tüm kadınlarla tanışma imkânı elde ediyoruz. Bu bizi çok mutlu ediyor. Bu ortamda bulunmak kendimize olan güvenimizi artırıyor. Kadınlar birbirlerinden görerek üretme konusunda özgüven sahibi oluyorlar.” (K4).

“Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra çevremdeki insanların bana olan yaklaşımları olumlu yönde değişti. Saygı duymaya başladılar. Bu benim hem motivasyonumu hem de kendime olan güvenimi artırdı.” (K5).

Pazar Bulma: Kadınların kooperatif algısı kategorisi altında oluşturulan ikinci tema pazar bulmadır. Yapılan mülakatlar neticesinde; katılımcıların bir kısmının kooperatifin pazar bulma imkânı veren bir kurum olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Daha önce ürettikleri ürünleri nasıl satacaklarını bilemeyen kadınlar, kooperatifler sayesinde kendilerine daha kolay pazar bulduklarını ve ürünlerini satma imkânı elde ettiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu pazar bulma vurgusu yapan görüşlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Eşim ve ben evimizin geçimi için ahşap oyuncaklar üretiyoruz. Ben bu ahşap oyuncakların boyamasını da yapıyorum. Ürettiğimiz ürünleri nasıl satabileceğimiz konusunda fikrimiz yoktu. Ne yapabiliriz dedik ve ben kadın kooperatifine girmeye karar verdim. Şu an kooperatif üyesiyim ve ürettiğimiz ahşap oyuncaklar için pazar bulabiliyorum. Böylece evimizin geçimini sağlayabiliyoruz.” (K11).

“Üreten kadınlar olarak pazar arayışı içinde olmak bizim için hep bir kaygı sebebi olmuştur. Kooperatifte girerek pazar arayışımız sona ermiş oldu. Farklı kurum ve kuruluşlarla sürekli irtibat halinde oluyoruz ve onlardan sipariş alıyoruz. Kermeslerden haberdar oluyoruz ve katılma şansı elde ediyoruz. Köy pazarlarında satış yapma imkânı elde ediyoruz. Kooperatifte olmasam bu şans elde edemezdim.” (K2).

Kooperatiflerin Ekonomik Etkilerine İlişkin Bulgular

Kadınların güçlendirilmesinde, gelir elde etme, istihdam ve iş yaratma gibi ekonomik durumun belirleyicileri önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin, kadınların güçlendirilmesi sürecindeki yeri ve önemi değerlendirilirken ilk olarak ekonomik etkiler incelenmekte ve kadınların ekonomik açıdan güçlenmelerini teşvik etmede kooperatiflerin başarılı bir rol üstlendiği ifade edilmektedir (Aksoy ve Günay, 2018: 79). Yapılan araştırmalar, kooperatiflerin kadınların hem kendi ihtiyaçları hem de ailenin geçimi için ekonomik fayda sağlamada etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Üretmiş oldukları ürünleri, kadın kooperatifleri aracılığıyla pazarlayabilme ve satabilme imkânı elde eden kadınların, girişimcilik duygusu kazanma ve yoksulluklarının azalması konularında da farkındalık ve gelişme yaşadıkları belirtilmektedir (Kazar, 2019:3291).

Bu araştırmada da literatüre benzer şekilde kooperatifin ekonomik etkileri kategorisi altında kooperatiften elde edilen gelir, elde edilen gelirden memnuniyet ve yoksullukla mücadele olmak üzere üç alt tema ortaya çıkmaktadır.

Gelir Elde Etme: Kadın kooperatiflerinin, bir arada yürütülen ekonomik ve sosyal faaliyetler aracılığıyla ortakların ve toplumun özgün ihtiyaçlarını karşıladığını belirten Duguid vd. (2015), gerçekleştirdikleri alan araştırması sonucunda katılımcıların kooperatif kurmanın temel nedeni olan gelir elde etmeyi, ortaklar ve toplum için en önemli ihtiyaç olarak belirlediklerini ifade etmektedir. Aynı araştırmada katılımcılar, kadın kooperatiflerinin başlıca etkilerinden biri olarak ekonomik bağımsızlık kazanmayı göstererek, ekonomik olarak bağımlılıktan kurtulmanın, kendi paralarını kazanmanın, gelir getiren bir işe sahip olmanın toplumun bir parçası olma ve güçlenme açısından önemine işaret etmektedirler (Duguid vd.,2015:82-84). Özdemir (2013)'in araştırma bulgularında kooperatiflerin istihdam ve iş yaratma gibi gelir elde etmeye yönelik faaliyet alanı açması, kadınların kooperatiflere katılma nedenleri arasında sayılmaktadır. Yine Taş ve Kazar (2019a) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da katılımcıların kooperatife katılım gerekçelerinden biri olarak maddi ihtiyaç bir başka ifadeyle gelir elde etme ihtiyacı gösterilmektedir.

Bu araştırmada kooperatiflerin ekonomik etkileri kategorisi altında oluşturulan gelir elde etme teması değerlendirildiğinde, mülakata katılan katılımcılardan yüzde 25'i gelir elde etmediğini, yüzde 75'i gelir elde ettiğini belirtmiştir. Ancak gelir elde ettiğini belirten katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde elde edilen gelirin, düzenli ve insan onuruna yaraşır bir yaşamı sürdürmede yeterli olmadığı görülmektedir. Literatürde benzer çalışmalarda aylık hane geliri üzerinden değerlendirmeler yapılarak gelirin yetersiz olduğu hatta yoksulluk sınırı altında bulunduğu tespit edilmektedir (Kazar,2019; Serinikli, 2019). Bu araştırmada ise doğrudan katılımcıların elde ettiği gelire odaklanılmakta ve elde edilen sonucun Taş ve Kazar (2019b) ile ortak olduğu görülmektedir. Taş ve Kazar (2019b:292)'in çalışmasında katılımcıların tamamının elde ettikleri gelirin 500-1000 TL aralığında yer aldığı, kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra maddi kazancın iyileşmesi konusunda ise 7 katılımcının 2'sinin evet, 3'ünün kısmen cevabını verdiği izlenmektedir. Her iki çalışmada ortaya çıkan tablo, kadınların hiç gelir elde edememektense az da olsa gelir elde edebilmeyi bir iyileşme olarak algıladıklarını ancak insana yaraşır bir yaşam sürme ve yoksulluk bağlamında değerlendirildiğinde kooperatiften elde edilen gelirin yetersiz olduğu gerçeğini göstermektedir.

“Henüz 6 ay önce kurulduk. Bu yüzden şu an gelir elde edemiyoruz. Ama zamanla gelir elde eder hale geleceğimizi düşünüyoruz.” (K12).

“Şu an kooperatiften herhangi bir gelir elde edemiyorum. Pandemi koşulları da tabii ki etkili oldu. Zamanla gelir elde edebileceğimizi umuyorum” (K6).

“Kooperatiften elde ettiğim aylık gelire ilgili belli bir miktar söyleyemem. Aylık ortalama net bir gelirim yok. Ürettiğim kadar kazanıyorum. Ancak yine de ürettiğimi pazarlamak ve buradan maddi gelir elde etmek beni mutlu ediyor. Memnun oluyorum.” (K8).

“Kooperatiften elde ettiğim gelir aylık 500 TL-1000 TL arasındadır. Memnun olduğumu söyleyemem. Tabii ki yetersiz. Daha iyi olabilirdi. Ancak pandemi koşulları da bizi bu anlamda olumsuz etkiledi. Benim kooperatifte yaptığım iş gıda üzerine. Dolayısıyla pandemiden dolayı ürettiğim ürünleri elden çıkarma noktasında sorun yaşamamdan dolayı üretimi de azaltmak durumunda kaldım.” (K9).

Bazı katılımcılar ise kooperatiften elde ettikleri gelire kendi geçimlerini sağlamakla ziyade ekonomik olarak zor koşullarda olan başka kadınlara destek olmayı hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Kooperatifte yer almayı bir sosyal sorumluluk projesi olarak değerlendiren bazı katılımcılar, elde ettikleri gelirin zamanla daha iyi noktalara geleceği kanaatine sahiptirler. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

“Kooperatiften elde ettiğimiz gelir her ay değişiyor. Amacımız kendi gelirimizden ziyade zor durumda olan kadınlara yardımda bulunmak. Yani bir sosyal sorumluluk projesi için buradayız. Bu nedenle de üretim yapmaya devam ediyorum.” (K4).

“Kooperatiften elde ettiğim geliri mor çatıda bulunan, üretim yapabilen kadınlara destek vermek amacıyla kullanıyorum. Üretime devam edebilmeleri ve ürettikleri ürünleri pazarlayabilmeleri için desteğe ihtiyaç duyuyorlar.” (K7).

Gelir Memnuniyeti: Kooperatiflerin ekonomik etkileri kategorisi altında oluşturulan ikinci tema, gelirden memnuniyettir. Katılımcıların yarısından fazlası kooperatif gelirinden memnun olduklarını belirtirken, bir kısmı memnun olmadıklarını ve bu gelire geçimlerini sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle pandemi döneminde kadınlar, önemli gelir kayıplarının olduğu ve sıkıntı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde Taş ve Kazar (2019a: 1847-1849)’ın İstanbul’daki kadın kooperatifleri üzerine gerçekleştirdikleri araştırmanın bulgularında katılımcıların çoğunluğunun parça başına ücret elde ettikleri ve gelire yönelik memnuniyetlerinin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında değerlendirildiği görülmektedir. Olumlu cevapların kooperatifte yeni yer alanların gelecekte gelirin daha iyi olacağı umudu ve az da olsa aile bütçesine katkı yapabilmek üzerinde şekillendiği, olumsuz cevapların ise doğrudan elde edilen gelirin azlığı ve düzensizliğine vurgu yaptığı dikkat çekmektedir.

Bu araştırmada ise katılımcıların gelir memnuniyeti ilgili ifadelerinin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Burada bulunmaktan ve gelir elde etmekten memnunuz. Köy pazarlarında satışlar oldukça iyi oluyordu. Pandemi nedeniyle bu imkânlar şu anda kısıtlandı. Ancak yine de siparişler doğrultusunda satış yapabiliyoruz ve bu durum beni memnun ediyor.” (K11).

“Tabi ki de memnunuz gelir elde etmekten. Tüm kadınların kooperatiften sağladığı gelir, kadınların geçimin sağlayabileceği kadar olmalı”. (K12).

“Kooperatiften elde ettiğim gelirden memnun değilim. Daha iyi olabilirdi. Pandemiden dolayı maalesef satışlarımız iyi gitmedi. Gıda üreten bir kooperatifiz ve pandemi bizi oldukça etkiledi.” (K9).

“Kooperatiften elde ettiğim gelir henüz beni memnun etmiyor. Zamanla belki değişir, satışlarımız artar ancak şu an memnun değilim maalesef.” (K2).

Yoksullukla Mücadele: Kooperatiflerin ekonomik etkileri kategorisi altında oluşturulan üçüncü tema ise yoksullukla mücadeledir. Bu konuda literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, kadın kooperatiflerinin kadınları güçlü bireyler haline getirerek, yoksulluktan kurtulmalarında rol oynayacağı belirtilmekte ancak kadın kooperatiflerinde gerçekleştirilen saha araştırmalarında kadınların yoksullukla mücadele edebilecek, yoksulluktan kurtulabilecek seviyede gelir elde edemedikleri sonucuna ulaşılmaktadır (Kazar,2019; Taş ve Kazar 2019a).

Bu araştırmada katılımcılara öncelikle kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Kadınların büyük çoğunluğunun kendini yoksul olarak nitelendirmediği sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca bir katılımcı kendisini yoksul hissettiğini, emekli maaşının yeterli gelmediğini ve bu nedenle ek işler yapmak durumunda kaldığını dile getirmiştir.

Ekonomik etkiler yoksulluk bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcıların kadın yoksulluğunun engellenmesi açısından kadın kooperatiflerinin olumlu etkisinin bulunduğu dair güçlü bir kanaate sahip oldukları görülmektedir. Katılımcılar, kendi imkânlarıyla yapamadıkları birçok şeyi kooperatifler sayesinde gerçekleştirdiklerini ve kooperatiflerin ailelerin geçimi ve hanenin kalkınmasında önemli katkılarının bulunduğunu belirtmişlerdir.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir:

“Kadın kooperatifleri tabi ki kadının yoksullaşmasını engeller. Kendi imkânlarıyla yapamadığı birçok şeyi kooperatif sayesinde gerçekleştirebilir kadınlar. Bir kadının gelişmesi ve üretmesi demek aynı zamanda bir ailenin kalkınması demektir. Kadın ürettiği zaman aileler de üretmiş olur.” (K6).

“Kadın yoksulluğunun azaltılmasında kooperatifler elbette ki olumlu sonuçlar verir. Her şeyden önce kadının kendine olan güveni artar. Kadınlar arasında dayanışma artar ve daha çok bir

araya gelirler. Motivasyon artırıcı bir etkisi olduğu yadsınmamalıdır. Mevcut kadın kooperatifleri ihtiyaç duyan kadınlara ulaşmalıdır.” (K5).

“Evinde veya herhangi bir yerde kendi çapında üretim yapan kadınlar var. Üretmek güzel; ancak üretilen ürünler tüketiciye ulaştırılmazsa ve pazarını bulamazsa ekonomik faaliyete dönüşmüş olmuyor. İşte bu noktada kadınlara en büyük destek kooperatifler oluyor. Kadın böylece hem kendine hem de ailesine ekonomik fayda sağlıyor. Ekonomik yönden güçlenen kadının hayata bakışı da değişiyor.” (K2).

Kooperatiflerin Sosyal Etkilerine İlişkin Bulgular

Kadın kooperatiflerinin ekonomik etkileri kadar önemli sosyal etkilerinin olduğu ve literatürde de ekonomik faydadan ziyade sosyal faydanın vurgulandığı; dayanışma, yardımlaşma, kişisel gelişim, sosyalleşme, farkındalığa ulaşma gibi kavramlara yer verildiği izlenmektedir. Bu araştırmada da kadın kooperatiflerinin sosyal etkilerine bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğunun kooperatiflerin olumlu sosyal etkilerini vurguladıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda, kooperatiflerin sosyal etkileri kategorisi altında; dayanışma, iş bölümü ve kendini gerçekleştirme olmak üzere üç alt tema oluşturulmuştur.

Dayanışma: Kooperatiflerin sosyal etkilerinden olan birinci tema dayanışmanın artmasıdır. Günümüz modern toplum yapısında erozyona uğradığı sıklıkla dile getirilen dayanışma olgusu, kooperatifleşmenin temel taşlarından birini oluşturmakta ve kooperatif tanımı içinde de vurgulanmaktadır. Bu konu ile ilgili, katılımcılar karar alma noktasında dayanışma içinde olduklarını, birbirlerini tamamladıkları bir ortamda bulduklarını ve bu durumun kendilerini çok memnun ettiğini ifade etmişlerdir. Özellikle karar alma süreçlerinde kadın varlığının sınırlı görünürlüğü olan Türkiye’de, karar alma noktasındaki dayanışma kadınların güçlendirilmesi sürecinde önem arz etmektedir. Kadın kooperatiflerinin hedefleri de göz önüne alındığında karar almada söz sahibi ve dayanışma içinde olabilmenin önemsendiği izlenmektedir. Bu araştırmanın bulguları, kooperatiflerin bu hedefi gerçekleştirebildiğini ortaya koymaktadır. Kooperatifler, birlikte çalışmanın, dayanışmanın daha kolay ve elverişli olduğu bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden, bu kolaylığın katılımcılar arasında etkileşim ve dayanışma ortamı sağladığı tespit edilmektedir.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu dayanışma temasına vurgu yapan görüşlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Kooperatif içerisindeki dayanışmadan çok memnunum. Bir konuda karar alınması gerektiğinde bunun farkına daha çok varıyorum Hepimiz farklı farklı fikirler ortaya koyuyoruz. Olumlu ve olumsuz görüşlerimizi ortaya koyuyoruz ve bir beyin fırtınası oluşturuyoruz. Aslında birbirimizi tamamlıyoruz.” (K7).

“Biz 3 arkadaşız. 3’ümüz birbirimizi adeta tamamlıyor gibiyiz. Birbirimizden kooperatifimizin faaliyetleriyle ilgili farklı yetkinlikler öğrendik. Örneğin, biçki-dikiş, makine kullanımı...

Yalnız sadece bu 3 kişiden ibaret değiliz. Çok geniş bir çevre edindik kooperatif sayesinde.” (K4).

“Kooperatif sayesinde kadınlar topluluk halinde iş yapmayı, ortaya birlikte bir ürün koymayı öğreniyorlar. Her kadın kendini zincirin bir halkası olarak görüyor. Kıskançlık yok, dedikodu yok. Burada asık suratlı bir kadın göremezsiniz. Kendi aramızda öyle bir dayanışma var ki bu hepimizin yüzünü güldürüyor.” (K8).

“Biz burada bir bütün halindeyiz. Konu her ne olursa olsun el ele veriyoruz. Mühendis, öğretmen, muhasebeci gibi bambaşka mesleklere sahip arkadaşlarımız var. Ancak bu çatı altında birbirimize her anlamda hep destek oluyoruz.” (K12).

Literatür incelendiğinde, dayanışma olgusuna yer verilen çalışmalar bulunduğu görülmektedir. Özdemir (2013) kadın kooperatiflerini konu aldığı çalışmada, kooperatifte hissedilen dayanışmanın kooperatife katılımı önemli bir etken olduğu, kadınların kendi aralarında birlik olabilme, dayanışma içinde olabilmeyi hissettikleri tespit edilmiştir. Duguid vd (2015)’nin araştırmasında da kadın kooperatiflerinin karşıladığı ortakların ve toplumun özgün ihtiyaçları arasında, gelir elde etme ihtiyacından sonra ikinci sırada dayanışmanın geldiği görülmektedir. Araştırmada kadınların, tek başına mücadele etmektense birlikte çalışmaya ve dayanışma içinde olmaya vurguda buldukları, çoğunun “ortaklarla dayanışma” (%96) ve “karar alma süreçlerine katılıyorum” (%93) seçeneklerine olumlu yanıt verdikleri ifade edilmektedir. Taş ve Kazar (2019a) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların kooperatif algısı içinde sosyal faydaya yer verildiği, sosyal fayda vurgusu altında ise dayanışmanın bulunduğu izlenmektedir. Katılımcılar, yaşadıkları dayanışmayı “kız kardeşlik” olarak tanımlayarak, çevreleri ve kendileri için dayanışmanın faydasını belirtmektedir. Demircan Yıldırım (2020)’in Ahatlı kadın kooperatifi özelinde kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolünü tartıştığı çalışmada da kooperatif ortakları ile yerel kadın üreticiler arasında birlikte hareket etme ve dayanışmanın varlığı ortaya konarak, kooperatiflerin bu sosyal etki ile bir köprü vazifesi gördüğü işaret edilmektedir.

İş Bölümü: Kooperatiflerin sosyal etkileri kategorisindeki ikinci tema işbölümü olarak tespit edilmiştir. Bir organizasyon veya üretim düzeni içinde değişik hizmet ve görevlerin farklı kişiler arasında bölünmesini ifade eden iş bölümü, katılımcılara farklı alanlarda bilgi ve uzmanlaşma fırsatı sağlarken, güçlü yönlerini bir araya getirerek hareket edebilmeyi, güçlenmeyi de sağlamaktadır. Literatürdeki diğer çalışmaların bulgularından farklılık arz eden bu tema altında katılımcılar, kooperatifin kendilerine yetkinlikleri doğrultusunda iş bölümü yapabilme imkânını verdiğini, yapılan iş bölümü sayesinde gerek yapılan iş gerekse resmi işlemler hususunda daha az güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu iş bölümü temasına vurgu yapan görüşlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Biz kooperatif çatısı altında 8 kadınız. Karakter olarak hepimiz birbirimizden çok farklıyız. Ama hepimiz birbirimizi çok iyi anlıyor ve tamamlıyoruz. İş anlamında iş bölümü yapıyoruz. Sorumluluklarımızı teknik anlamdaki yetkinliklerimiz doğrultusunda paylaşıyoruz. Birlik ve beraberlik içindeyiz. Biz bilinciyle hareket ediyoruz.” (K3).

“Kadınların işletme açmasının ya da yaptığı işi kurumsal hale getirmesinin önündeki en büyük engel resmi işlerden çekinmeleridir. Kooperatifçilik ise bu konuda onların imdadına koşmaktadır. Birçok konuda olduğu gibi resmi işler konusunda da iş bölümü olduğu için kooperatif çatısı altında kendilerine olan güvenleri artmaktadır.” (K12).

“Kooperatifi şöyle düşünebilirsiniz: kurulmuş bir düzenin parçası oluyorsunuz, hem imkânlarından faydalaniyorsunuz hem de muhasebe, vergi vb. gibi resmi işleri sizin adınıza da yerine getiren bir ortağınız oluyor. Elbette ki siz de uzmanı olduğunuz farklı bir işi ortağınız adına yapıyorsunuz. Sizce de çok iyi bir görev paylaşımı değil mi bu?” (K7).

“Üretmeyi seviyorum. Ancak ürettiğimi pazarlama konusunda eksik olduğumu düşünüyorum. Kimi arkadaşlarımız da işin bu yönünü daha çok seviyor. Sosyal medyada duyuru ve tanıtımlar yapma, afişler tasarlama işini bu arkadaşlara veriyoruz.” (K10).

Kendini Gerçekleştirme: Kooperatiflerin katılımcılar üzerindeki sosyal etkileri değerlendirildiğinde kendini gerçekleştirme de bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kendi potansiyelini gerçeğe dönüştürmesi anlamını taşıyan kendini gerçekleştirme, insanın motive olmasını sağlayan güdüler arasında yer almaktadır. Kendini gerçekleştirme, bireyin potansiyelini artırma, yaptığı işi en iyi şekilde yapabilmek için çaba gösterme, mevcutla yetinmeme sürecini ifade etmektedir (Maslow,1970). Bu bağlamda katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde, kooperatif sayesinde kadınların özgüven kazandığı, sosyal becerileri, yetenekleri ve potansiyellerine yönelik farkındalık yaşadıkları, bilinçlendikleri ve emeklerini değerlendirme, karar alma süreçlerine katılma gibi konularda cesaret kazanarak, motivasyonlarının arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınlar kooperatif sayesinde üreten, sorgulayan, karar alabilen birer birey olduklarını, aile ve toplumda içinde var olduklarını fark etmekte ve bu durum hem kendilerini gerçekleştirebildiklerini hem de güçlendiklerini göstermektedir. Kooperatifteki kadınlar, başkalarının hayatlarındaki olumlu girişimleri fark ederek kendi hayatlarına uyarlayabilme şansı elde ettiklerini belirtirken, bazıları kooperatifte yer alan kadınlar sayesinde diğer kadınların da üretebilme noktasında cesarete sahip olduklarını, desteklerden ve vergi muafiyetinden faydalanma şansı elde ettiklerini vurgulamışlardır.

Nitekim literatürde de benzer sosyal faydaların farklı temalar altında vurgulandığı görülmektedir. Özdemir (2013), kooperatif sayesinde kadınların kazandığı özgüven gelişiminden bahsederken, Duguid

vd. (2015) tarafından yapılan araştırmada katılımcı hikayelerinin ortak temaları arasında “pozitif deneyim yaşama”, “özgüven kazanma”, “özsaygı kazanma” yer almaktadır. Kadınların kooperatifler sayesinde teknik becerilerinin yanı sıra başkalarıyla çalışma, işte mutluluğu yakalama, gururlu hissetme gibi sosyal becerilerini ve yönetim becerilerini de geliştirdikleri, yeni bilgi ve beceri artışının kadınların özdeğerlerini yükselttiği, güçlenmelerini sağladığı ifade edilmektedir. Kişisel kapasiteleri, özsaygı ve özgüven duyguları artan kadınların, ev yaşamlarının iyileştiği, farklı toplumsal meselelerle ilgilenecek, toplumda daha işlevsel bir konum kazandıkları, hakları konusunda farkındalık ve bilinçlenme yaşayarak sorgulayan, iyi hizmet için farklı kurumlarla iş birliği yapma güveni elde ettikleri de belirtilmektedir. Kazar (2019)’ın çalışmasında kadınların kooperatifler aracılığıyla cesaretlerinin ve özgüvenlerinin arttığı, toplumda saygın konuma geldiklerini hissettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınlar kooperatifin kendilerinde oluşturduğu sosyal etkileri açıklarken umutlu, güçlü, mutlu, aktif gibi olumlu duygu tanımlamalarına yer vermektedirler. Taş ve Kazar (2019a) kooperatifin kadınlar üzerindeki sosyal etkilerine kişisel gelişim teması altında da yer vererek güven artışı ve başarı hissini dile getirmektedir. Kadın kooperatifi sayesinde kadınların kendilerini mutlu, sosyal, özgüvenli ve güçlü hissettikleri bulgusuna ulaşılmaktadır. Yine Taş ve Kazar (2019b) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmada da kadınların kooperatifleşmeyle birbirlerine moral ve motivasyonların aşıladıkları, sosyalleşme ihtiyacının giderildiği, işgücüne daha önce katılmamış ev hanımlarının evden dışarıya çıkacak özgüven ve cesarete erişebildikleri görülmektedir. Serinikli (2019) ise araştırması sonucunda, kooperatiflerin gerek yapılan işe, verilen emeğe karşı gerekse örgütlenmeye yönelik kadınların bilinçlenme yaşadıklarını belirtmektedir.

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu kendini gerçekleştirme temasına vurgu yapan görüşlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir:

“Bana göre kooperatif kadınlara hem mesleki hem de sosyal anlamda kesinlikle fayda sağlıyor. Bir kere her şeyden önce kadınlar maddi kazanç elde ediyorlar. Başka hayatlar görmek onlarda olumlu etki yaratıyor. Beyin fırtınası oluyor. Kadınlar kendilerini gerçekleştirme imkânı buluyorlar. Kadın çalışma hayatında yer almış oluyor. Kadının gelişmesi sayesinde geleceğimiz şekillenmiş oluyor.” (K5).

“Çevresinde kooperatif sayesinde üretim yapabilen kadınları gören diğer kadınlar için teşvik edici bir durum söz konusu oluyor. Özellikle evinde kendi kendine bir şeyler üreten ancak tüketiciye ulaşma noktasında sorunlar yaşayan kadınlar için kooperatif çok faydalı oluyor. Sosyal statü anlamında da kadınlara olumlu fayda sağlıyor elbette. Ben varım, üretiyorum düşüncesi oluşuyor. Kooperatif normal bir işletme gibi değil. Vergiden muaflik var. Farklı destekler var. Kadınlar her anlamda sesini duyurabiliyor kooperatif sayesinde ve diğer kadınlara örnek teşkil ediyorlar.” (K4).

“Kooperatife katıldığımı duyunca çevremdekiler “iyi cesaret etmişsin” dediler. Bu benim içsel motivasyonumu artırdı. Kendime ve çevreme faydalı olduğumu hissettim.” (K3).

“Kooperatif üyesi olmasa da birlikte çalıştığımız, her gün bizimle olan bize destek veren kadınlar var. Burada olmaktan mutlu olduklarını, buraya gelmeyi evden çıkmak için bir neden olarak gördüklerini dile getiriyorlar. Bizimle olmaları, bizden cesaret ve güç almaları çok güzel.” (K8).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bireylerin ekonomik ve sosyal menfaatler elde ederken karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmalarını sağlayan kooperatifler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir yere sahiptirler. 2000’li yıllar itibariyle kooperatiflerin yoksullukla mücadele ve istihdamı arttırmada önemli bir ekonomik kalkınma aracı haline gelmesi ile Türkiye’de kadın kooperatiflerine yönelik ilginin ve düzenlemelerin arttığı görülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal yaşamda rolü ve önemini inceleyen bu çalışmada, Antalya’da faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinde çalışan kadınlarla mülakata dayalı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların, çoğunlukla birlikte hareket edebilme, bireysel olarak gerçekleştirilmesi güç olan hayallerin peşinden gidebilme, ürettiği ürünlerin pazarlanması için pazar yeri bulabilme gibi hususlar açısından kooperatif algılarının olumlu görüşlere dayandığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

Kadın kooperatiflerinin ekonomik etkileri incelendiğinde, katılımcıların geneli, sabit bir gelirden söz edemeyeceklerini ve ürettiği ürünün satışı kadar gelir elde ettiğini belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası, kooperatif gelirinden memnun olduklarını, bir kısmı ise memnun olmadıklarını ve bu gelirle geçimlerini sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle pandemi döneminde kadınlar, önemli gelir kayıplarının olduğu ve sıkıntı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Araştırmada katılımcı kadınların tamamına yakın bir kısmının kendini yoksul olarak nitelendirmediği tespit edilmiştir. Ancak kooperatiflerin kadınlar arasında yoksulluğun engellemesinde etkili olacağı ifade edilmiştir. Kadın kooperatiflerinin sosyal etkileri incelendiğinde ise; kadınların dayanışmadan memnun oldukları, gerek işbölümü gerekse kendini gerçekleştirme anlamında kooperatiflerin önemli rol üslendiğini belirttikleri görülmüştür.

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kadınlara yönelik ekonomik ve sosyal etkilerini ele alan çalışmalar incelendiğinde, sosyal etkilerin daha ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın sonuçları incelendiğinde de, kadın kooperatiflerinin olumlu ekonomik etkilerinin olduğu belirtilmekle birlikte, sosyal etkilerin daha fazla olduğu ve daha güçlü vurgulandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Mevcut literatürde yapılan araştırmaların sonuçları ile bu çalışmadan elde edilen sonuçların benzer yönleri bulunmaktadır. Özellikle ekonomik sonuçlar açısından literatürdeki diğer çalışmalarla bu araştırmanın birbirine benzediği ve bu sonuçların daha çok gelir elde etme, gelirden memnuniyet ve yoksulluk

şeklinde ortaya konduğu izlenmektedir. Yine hem yapılan araştırmalarda hem de bu araştırmada ortaya çıkan sosyal etkilerin daha çok yardımseverlik, dayanışma, işbölümü ve kendini gerçekleştirme gibi hususlardan oluştuğu görülmektedir.

- Çalışma sonucunda; kadınların genel anlamda kooperatifçilikten memnun oldukları görülmüştür. Ancak başta kadın kooperatifleri aracılığıyla kadınların güçlendirilmesinin sağlanması, kooperatifçiliğin gelişmesi, mevcut eksikliklerin giderilmesi ve imkânların iyileştirilmesi için katılımcılardan elde edilen veriler ışığında aşağıdaki önerileri sunmak önemli görülmektedir;
- Kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları en büyük güçlüklerden biri vergilerin yüksekliğidir. Muhasebe giderleri ve vergiler için her ay fazladan bütçe ayrılmak zorundadır. Örneğin bir hibe programında satın alınan makinenin yüzde 75'i devlet tarafından hibe edilmiş olsa da bu oran üzerinden yüzde 25 oranında KDV ödemek durumunda kalınmaktadır. Bu yükün hafifletilmesi adına yetkililerce kooperatiflere özgü vergi indirimleri yapılabilir.
- Sürdürülebilir pazarlama imkânı, kooperatiflerin kadınlarca tercih edilme nedenlerinin başında gelmektedir. Bu anlamda kooperatifler için kamu kurumları ve belediyelerin destekleri önem arz etmektedir. Gerek kooperatifler tarafından üretilen ürünlerin satın alınması noktasında gerekse pazar yeri tahsisinde veya tarımsal üretimde kullanılmak üzere arazi temininde kamu kurumları ve belediyeler tarafından destek sağlanabilir.
- Kooperatiflerin daha iyi konuma gelebilmesi için sağlanabilecek desteklerden biri de üniversitelerle projeler ve analizler bağlamında işbirliği yapılmasıdır. Mülakatlar sırasında kadın kooperatiflerinin üniversitelerden en büyük beklentisinin “proje yürütme konusunda destek” olduğu görülmüştür. Bir diğer önemli beklenti ise çeşitli besin değeri analizi gibi analizlerin üniversitelerin ilgili bölümleri tarafından gönüllü olarak yapılmasıdır.
- Sosyal güvenliğe ilişkin bir düzenlemenin olmaması ve bu haktan mahrum kalınması kadınların kooperatifçilik alanında en büyük tedirginliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinde yer alan kadınlara yönelik yasal düzenleme yapılması ve kadınların bilgilendirilmesi önem arz etmektedir.
- İŞKUR İl Müdürlükleri, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleriyle işbirlikleri kuvvetlendirilerek dezavantajlı konumda olan kadınların kooperatifler aracılığıyla emeğini üretime dönüştürmesi, ekonomik ve sosyal anlamda güç kazanması sağlanabilir. Ayrıca mülakatlar sırasında kadın kooperatiflerinin işbaşı eğitim programları, engelli hibe destekleri gibi uygulamalar konusunda da İŞKUR'dan destek beklentilerinin olduğu görülmüştür.

- Kooperatif bünyesindeki kadınlara ilgili kurum ve kuruluşlarca girişimcilik eğitimleri, tarımsal üretime yönelik eğitimler, kooperatifçiliğe yönelik eğitimler verilebilir. Ayrıca ihtiyaç duymaları halinde ücretsiz danışmanlık hizmeti sunulabilir.
- Kadın kooperatiflerinin sayısı günden güne artmaktadır ve bu durum yönetişimi güçleştirmektedir. Ülke genelindeki tüm kooperatifleri kapsayan bir kooperatif birliği mevcuttur ancak yeterli gelmemektedir. Bu nedenle her ilin kendi bünyesinde bir kooperatif birliğinin olması sağlanabilir.

Bürokratik düzenlemelerin ve desteklerin yanısıra kadınlar arasında dayanışma, yardımlaşma gibi değerleri öne çıkaran, kadının üretici bir birey olmanın verdiği motivasyonla kendini gerçekleştirmesine imkan sağlayan kooperatiflerin, toplumsal alanda tanınırlılığı da önemlidir. Kadınların, kooperatiflerin sağladığı faydalar konusunda bilinçlendirilmesi, farkındalığın artırılması suretiyle kooperatiflere yönlendirilmesi hususunda çalışmalar yapmak mümkündür. Kamu spotları, görsel medya gibi iletişim araçları kooperatiflere yönelik farkındalık için katkı sağlayabilecek araçlar arasında yer almaktadır. Kadın kooperatifleri bünyesinde gerek ekonomik gerekse sosyalleşme, kendini gerçekleştirme gibi bireysel nedenlerle yer almak isteyen kadınların, aile sorumluluklarından kaynaklanan engellerinin de kaldırılması gerekmektedir. Toplumun kadının çalışmasına yönelik bilinçlenmesi çalışmalarının yanısıra iş-aile çatışmasını önlemeye yönelik kreş gibi somut desteklerin sunumu da çok sayıda kadının kooperatif bünyesinde üretici ve sosyal bir birey olması yolunu açacak adımlar arasında yer almaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişimi sağlayacak kooperatiflerin yolunu açacak adımların atılmasında ise kadın kooperatiflerine kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ve STK'ların desteği büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Türkiye’de Kadın. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/67346/turkiye-de-kadin-2021-ocak.pdf>, 23.09.2021.
- Aksoy Demirci, A. ve Günay, G. (2018). Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*. 53 (1): 77-90.
- Avşar, G. (2017). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Eskişehir İlçe ve Mahallelerinde Kadın Kooperatifi Potansiyeli. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Çıkm, A. ve Karacan, A. R. (1994). Genel Kooperatifçilik. Ege Üniversitesi Basımevi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. İzmir.
- Demircan Yıldırım, P. (2020). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi Örneği. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Ekim. 11: 159-170.
- Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodzicki, M. (2015). “Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu, Aralık, WorldBank”, https://www.csgeb.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede_Kooperatifcilik_Kadin.pdf, 18.09.2021

- Durkheim, É. (2006). “Toplumsal İşbölümü”, Ö. Ozankaya (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Dünya Bankası (2009). “Gender in Agriculture Sourcebook, Washington, DC”, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6603/461620PUB0Box3101OFFICIAL0HOUSE0ONLY1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 01.09.2021
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı – GTB (2012a). Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, Aralık, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı- GTB (2012b). Kooperatifçilik ve 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı, Yayın No:96, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı – GTB (2017). Kadın Kooperatifleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hazneci, E., Hazneci, K., Kılıç, B. ve Ceyhan, V. (2012). Samsun İlinde Kadın Çiftçilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları, Tarım, Yoksulluk ve Kalkınma Kongresi, 10. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya.
- Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimciliği (KEİG) (2015). “Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler”, <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/koopweb.pdf>, 17.08.2021
- Kazar, E. N. (2019). “Parasal ve Katılımcı Yoksulluk Yaklaşımları Bağlamında Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolünün Değerlendirilmesi: İstanbul ve Bursa Örneği”. *Turkish Studies*, 14 (6): 3287-3308, <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-3bb8c827-7e36.pdf>, 04.09.2021
- Maslow, A. (1970). *Motivation and Personality*, Harper&Row, 2nd edition, New York.
- Mülayim, Z.G. (1992). Atatürk’ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özdemir, G. (2008). “Günümüz Kooperatiflerinde Dönüşümün Örneği: Kadın Kooperatifleri”, Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından 9-10 Ekim 2008 tarihinde düzenlenen XIX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi.
- Özdemir, G. (2009). “Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci”. Sosyal Bilimler Metinleri, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/791984>, 06.09.2021
- Özdemir, G. (2013). “Women’s Cooperatives in Turkey”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 81: 300–305, <https://core.ac.uk/download/pdf/82573099.pdf>, 06.09.2021
- Serinikli, N. (2016). Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 598-609, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/670162>, 06.09.2021
- Serinikli, N. (2018), Edirne Toplum Merkezlerinden Hizmet Alan Yoksul Kadınların Ekonomik Olarak Güçlenmesinde Kooperatiflerin Önemi ve Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1) :161-182.
- Serinikli, N. (2019). Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları: Agro-Turizm Kadın Kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Yaz, 14(1): 45-57, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/752925>, 17.08.2021
- Simurg Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (2015). 5. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu, Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı

- Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019a). İstanbul'daki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19): 1836-1863.
- Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019b). Sosyal Kooperatifçiliğin Kadın Yoksulluğuna Etkisi: Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar*, 289-294.
- Topaloğlu, E. ve Topaloğlu, M. (2017). Türkiye'de Kadın Girişimci Kooperatifleri: Bacıyan-ı Meram Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 Özel Sayı, 203-218.
- Varol, F. C. (2013). Kadınların Güçlendirilmesi Açısından Kentsel Türkiye' deki Kadın Kooperatiflerinin Bir Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.